

דְּרָשׁוֹת

פרשת וישב, תש"פ, מספר 1348

רעיית צאן בבראשית ל"ז

יסכה זימרון

כפיים כלשהי.³ כלומר, הכתונת של יוסף לא הייתה בגד סתמי שמשמעותו מוקנית לו רק מעצם העובדה שיוסף קיבל אותה כבן אהוב, בעוד הכתוב שותק ביחס לבגדי האחים האחרים. הכתונת שיקפה גם את מעמדו הייחודי של יוסף בין רועי הצאן המשפחתי, כמי שאינו עובד כמו כלם ברעיית הצאן. בפסוקים יב-יד יש ביטוי מעשי לפער בדרך שבה יוסף ואחיו רועים את צאן אביהם, המוכיח שאכן ניתן לראות בכתונת ייצוג להבדל מעמדי בין הבנים: בעוד האחים נשלחים לרעות את הצאן המשפחתי בשכם, יוסף נשאר בבית. כאשר יוסף נדרש להצטרף אליהם, אין הוא נשלח בתפקיד שווה אל אחיו, אלא הוא נדרש לבדוק כיצד האחים מתפקדים ומה מצבו של הצאן: "וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף הֲלוֹא אָחִיךָ רֹעִים בְּשֶׁכֶם... לָךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אָחִיךָ וְאֶת שְׁלוֹם הַצֹּאן וְהַשְּׂבִינֵי דָבָר" (יג-יד).

בתקופות המקראיות, בחירת מקצוע לא הייתה בחירה אישית, אלא היא שיקפה את צורכי בית-האב. אדם שעבד במקצוע המשפחתי שיקף היענות לצורכי בית-האב, והירתמות לאחריות המוטלת על כתפיו באשר לקיומו והתפתחותו של בית-האב. משום כך, מי שעבד במקצוע המשפחתי נתפס כחלק מבית-האב ומממשיכו. התיאור של האחים בפסוק יב כרועים "אֶת צֹאן אֲבֵיהֶם" אינו תיאור טכני בלבד ואף אינו מהווה רק רקע להתרחשות הטעונה הבאה בעקבות זאת. תיאור זה משקף את התודעה המשפחתית של האחים ואת היותם חלק אינטגרלי מבית-האב ומן האחראים על רכושו ויציבותו הכלכלית. ויוסף? העובדה שהוא אינו עובד כאחיו בצורה מלאה, הגם שהדבר נעשה במצוות אביו, משקפת את אי השתלבותו כשווה בין שווים בבית-האב.

"רעה את אחיו בצאן"

הפער בין יוסף לאחיו בתחום רעיית הצאן מתבטא שוב בפסוק המקדים, פסוק ב. אולם בפעם זאת, הדבר נובע מיחסו העצמאי של יוסף כלפי אחיו: פסוק ב מתאר את גילו של יוסף ואת מעשיו, והוא נפתח במילים: "אֵלֶּה תִּלְדוּת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שֶׁבַע

בניו של יעקב היו רועי צאן, והאזכור החוזר של מקצועם במהלך פרקי בראשית מהווה במבט ראשון חלק מעיצוב הראליה של הסיפורים. במובן זה, האזכור החוזר של מונחים מקצועיים מתחום רעיית הצאן מגביר את אמינות הסיפורים, ומסייע לנמעניהם לדמיין את הרקע שבתוכו פעלו יעקב ובניו. רעיית צאן הייתה מקצוע מצוי ומרכזי בישראל ובשכנותיה בתקופות שבהן הצאן היווה יסוד משמעותי בכלכלה.¹ חשיבות הצאן ורעייתו בישראל באה לידי ביטוי בריבוי המושגים הקשורים בהם בעברית המקראית. חשיבות זאת היא הגורם לעובדה שהצאן נתפס כחלק מרכוש בית-האב, ולכך שבאמצעותו השתקף המעמד החברתי-כלכלי של בית-האב.²

בפרספקטיבה של מחזור הסיפורים של יוסף ואחיו, החל מפרק ל"ז וכלה בפרק נ', רעיית הצאן מופיעה בנקודות מפנה, ומסייעת להתפתחות העלילה. כך לדוגמה, העובדה שהאחים רעו את הצאן (בבר' ל"ז) זימנה את האפשרות למכור את יוסף מצרימה. והעובדה שהאחים היו רועי צאן עמדה ביסוד ההתיישבות שלהם בארץ גושן, בנפרד מתושבי מצרים האחרים (מו:לא-לד).

אולם כפי שאדגים להלן, בבראשית ל"ז ניתן להסתייע באזכור החוזר של רעיית הצאן ובמובנה המשפחתי, גם ככלי לחשיפת הדרך שבה הסיפור שופט את דמויותיו. חשיפה זאת מציגה מבט ייחודי על מערכת היחסים המורכבת שהתפתחה בין יעקב, יוסף והאחים.

משמעות כתונת הפסים

בראשית לז:ג מתוארת האהבה שרכש יעקב ליוסף, בשל העובדה שנולד לו לעת זקנתו: "וַיִּשְׂרָאֵל אֶהַב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו כִּי בֶן זָקְנִים הוּא לִי, וּכְבִּיטוּי לְאֵהָבְתוֹ, עָשָׂה יַעֲקֹב לְיוֹסֵף כְּתוֹנֶת פְּסִים. מְדוּעַ כְּתוֹנֶת פְּסִים? כְּתוֹנֶת פְּסִים הִיא בְּגַד אֲרוֹךְ שְׂרוּוּלִים וְשׂוּלִיִּים, שְׂאִינוּ מֵאִפְשָׁר לְבַעֲלָיו לְעִבּוֹד בְּמִלְאֶכֶת

* ד"ר יסכה זימרון, המחלקה לתנ"ך ע"ש זלמן שמיר באוניברסיטת בר-אילן.

1 י' אחיטוב, "צאן", אנציקלופדיה מקראית, ו, ירושלים תשל"ב, עמ' 645-649, כאן עמ' 646.

2 J.W. Vancil, "Sheep, Shepherd", ABD, V, New York 1992, pp. 1187-1190.

3 לדוגמה: א"ב אהרליך, מקרא כפשוטו, א, ניו יורק 1969, א, עמ' 100. פירוש זה מבוסס על ביאור של המילה 'פס' ככף ומכאן שמדובר בכתונת המגיעה עד לכף היד (מ"צ קדרי, מילון העברית המקראית, רמת-גן 2006, עמ' 868). כמו כן יש עדויות איקונוגרפיות של לבוש ארוך לאנשים רמי מעלה (י' מילגרומ, "פרשת ציציח", בית מקרא 28 (תשמ"ג), עמ' 14-22, כאן עמ' 22).

האחים הפועלים על פי חוקי השומר, חוקים שאף יעקב מוכפף אליהם בתגובתו, משקפים מודעות לדרך שבה רועה צאן אמור לשמור על צאן מרעיתו. אולם, לא רק שהאחים פגעו בשעיר העיזים, שעליו היו מופקדים, כדי להסיר מעליהם אחריות, אלא שהם אף לא השכילו לשמור על אחיהם כפי שרועה צאן אמור לשמור על צאנו. במילים אחרות, אף הם שואלים כמו קין בבראשית (ד:ט): "הֲשֹׁמֵר אָחִי אֲנֹכִי?"

משמעות חלום האלומות

לאור השימוש הנרחב והמגוון ברעיית הצאן בבראשית ל"ז, מעניין לחזור ולקרוא את החלום הראשון שמספר יוסף לאחיו: בפסוקים ה-ז יוסף מתאר חלום, שבו הוא ואחיו נמשלים לאלומות בשדה: "וְהִנֵּה אֲנִי וְאֶחָיו מְאֻלְמִים אֲלֵמִים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֵמִי וְגַם נִצְבָה וְהִנֵּה תִסְבְּינָה אֲלֵמֶתִיכֶם וְתִשְׁתַּחֲוּיִן לְאֲלֵמִי". יוסף מבטא את תחושותיו ושאירותיו במושגים שאינם לקוחים מעולם המושגים המשפחתי של רעיית הצאן, אלא דווקא באמצעות עולם המושגים של עובד האדמה.⁶ אם כך, יוסף מבטא בחלומו לא רק את שאיפתו לשלוט על אחיו, אלא אף את היעדר תודעת השייכות שלו אל בית-אביו. בכך יוסף נבדל מהתודעה של אחיו, ואף מרחיב את המעמד המיוחד שהקנה לו אביו בראשית הסיפור; אם יעקב הדגים את מעמדו המיוחד של יוסף באמצעות רעיית הצאן, יוסף מבטא את התבדלותו מאחיו בחלומו על ידי התעלמות מעולם המושגים של רעיית הצאן.

מעקב אחר ההופעות של רעיית הצאן והמושגים הכרוכים בה בבראשית ל"ז מסייע להבחין בדרך שבה העלילה מתפתחת; החל מההגדרה של תפקיד הרועה המיוחד שניתן ליוסף בידי יעקב, עבור בהיבדלותו העצמית של יוסף מעולם המושגים של הרועה וכלה בשימוש לרעה בעקרונות היסוד של תפקיד הרועה. ההופעות החוזרות מסייעות להבחין באחריות שנוטלת כל אחת מן הדמויות בסיפור על ההתפתחות השלילית של מערכת היחסים המשפחתיים, ובתוך כך מדגימות את ההשפעה של כל פרט בבית-האב על מצבם של הפרטים האחרים.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

6 השוו לדוגמה: שמואל ייבין, "עיונים בתקופת האבות", בית מקרא 16 (תשכ"ג), עמ' 13-47, כאן עמ' 41.

עֲשֶׂרָה שָׁנָה", המרמזות ליחס המעדיף של יעקב כלפי יוסף, כנזכר לעיל. המילים העוקבות, "רָעָה אֶת" מעוררות את הציפייה שלנו כקוראים להמשיך ולקרוא על הדרך שבה יוסף שימש כרועה צאן, אולם מה רבה ההפתעה כאשר המילים הבאות בפסוק מציגות את האחים, ולא את הצאן, כמושא של רעיית יוסף: "רָעָה אֶת אָחִיו בְּצֹאן". אף אם המובן הפשוט של מילים אלה הוא תיאור השותפות של יוסף עם שאר אחיו ברעיית הצאן, הרי שהניסוח הייחודי, המעורר ציפייה ואף שובר אותה, רומז ליחסי אחריות של יוסף על אחיו, כיחסי רועה וצאנו. לא רק שיוסף לא נטל חלק שווה עם אחיו ברעיית הצאן, בהתאמה לכתונת שלבש, אלא הוא אף יישם את הדרישות המקובלות מרועה צאן דווקא בתוך מערכת היחסים שלו עם אחיו, ובאופן שלילי. חתימת פסוק ב מדגימה היטב את היחסים הללו: "וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דְּבָתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם". המשחק הלשוני בין "רועה" ו"רעה" מבהיר כי הוא לא דאג לאחיו כרועה צאן, אלא ניצל את מעמדו לרעה.

תחבולת האחים ודיני שומרים

גם את התודעה של האחים, בני יעקב, ניתן להעריך באמצעות רעיית הצאן: בפסוקים לא-לב מתוארת תחבולת אחי יוסף, המופעלת כלפי יעקב, לאחר המכירה של יוסף מצרימה. האחים מבקשים ראשית להשלים את סילוקו של יוסף מהבית, השלמה שנדרשה בשל הפער שבין תוצאות המכירה לבין השאיפה המקורית של האחים: "וְעַתָּה לָכֵן וְנַהַרְגֵהוּ וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֶחָד הַבְּרוֹת וְאִמְרֵנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתָהוּ וְנִרְאָה מֵהַיָּהוּ חַלְמָתִי" (כ). שנית, התחבולה שמפעילים האחים על יעקב תביא להסרת האשמה מהם, אשמה שהאחים מוטרדים מקיומה, כפי שעולה מהדיונים החוזרים ביניהם בפסוקים יט-כז. במרכז של התחבולה עומדת כתונת יוסף ודמו של שעיר העיזים שבה נטבלת הכתונת: "וַיִּקְחוּ אֶת כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכְּתֹנֶת בְּדָמָי" (לא).

תחבולת האחים מושתתת על חוקי השומרים, הבאים לידי ביטוי מפורט בשמות כב-ט:יב, ומוזכרים בקצרה בבראשית לא:לט. על פי חוקים אלה, שומר צאן המבקש להוכיח את חפותו בקשר להיעלמותו של אחד מן הפרטים בעדר, נדרש להביא הוכחה שהוא נטרף. הזיקה שבין הסיפור והחוק ניכרת בבירור מן ההקבלה הלשונית בין הפסוקים:⁴

"אם טרף יטרף יבאהו עד הטרפה לא ישלם"
(שמ' כב:יב).

"וַיִּשְׁלְחוּ אֶת כְּתֹנֶת הַפְּסִים וַיָּבִיאוּ אֶל אֲבִיהֶם... וַיִּכְרְהוּ וַיִּאָמְרוּ כְּתֹנֶת בְּנֵי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתָהוּ, טָרַף טָרַף יוֹסֵף" (בר' לז:לב-לג).⁵

4 D. Daube, Studies in Biblical Law, New York 1969, pp. 4-5.

5 מעניין לראות בהקשר זה את הזיקה הלשונית בין הבאת הדיבה על ידי יוסף (פסוק ב) להבאת הכתונת המוכתמת בדם אל יעקב על ידי האחים (פסוק לב). יש כאן שיא של היקרות השורש ב"א בסיפור (פסוקים י, יט, כג, כה, כח, ל), המלמד אף הוא על נסיבות השתלשלות האירועים ועל האחראים לכך.